Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2024. – Т. 49. – С. 186-201
DOI: 10.31861/mhpi2024.49.186-201

Modern Historical and Political Issues: Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi: Chernivtsi National University, 2024. – Volume. 49. – pp. 186-201
DOI: 10.31861/mhpi2024.49.186-201

УДК 329.055.1(4-15):[004.738.5:07

Оксана Звоздецька[1], Олександра Лучик[2]

Особливості проявів правого екстремізму та тероризму в європейському інформаційному просторі

Стаття присвячена аналізу проявів правого екстремізму та тероризму в країнах Західної Європи, зокрема, Італії, Німеччини та Франції.

Дослідники відзначають основні характерні риси цих явищ: найбільшу загрозу насильства становили спонтанні напади проти етнічних та релігійних меншин; правоекстремістське насильство та тероризм здебільшого здійснювалися представниками етнічної більшості проти «слабших меншин», оскільки для правих екстремістів цінність людини визначається її приналежністю до певної етнічної групи чи нації; збільшилось використання соціальних мереж та інших онлайн-платформ як засобу для поширення пропаганди правого тероризму та екстремізму, вербування нових членів, спілкування та навчання прибічників та членів угруповань, поширення страху та напруги, збір розвідувальних даних, планування терористичних актів; мейнстрим правих екстремістських ідей: використання гумору та сарказму при формулюванні власних поглядів та ідей для більшого їх використання; розповсюдження фейкових новин, мемів, тролінгу та постінгу.

Ключові слова: правий тероризм, екстремізм, європейська безпека, Німеччина, Італія, Франція.

Oksana Zvozdetska[1], Oleksandra Luchyk[2]

Features of the Manifestations of Right-Wing Extremism and Terrorism in the European Information Space

The article is devoted to the analysis of manifestations of right-wing extremism and terrorism in the countries of Western Europe, in particular Italy, Germany and France.

Researchers note the main characteristic features of these phenomena: the greatest threat of violence was small spontaneous attacks carried out by informal and unorganized groups against ethnic and religious minorities; right-wing extremist violence and terrorism were mostly carried out by representatives of the ethnic majority against “weaker minorities”, since for right-wing extremists the value of a person is determined by his belonging to a certain ethnic group or nation, which fully explains the presence of elements of nationalist or racist ideology in right-wing extremism; the number of fatal attacks perpetrated by organized groups, affiliated members and coordinated organizations has significantly decreased; deadly terrorist acts were predominantly carried out by older men with bigoted racist beliefs, while young extremists promoted terrorist narratives online, contributing to the growing transnational threat of right-wing extremism; increased use of social networks and other online platforms as a means of spreading propaganda for right-wing terrorism and extremism, recruiting new members, communicating and training supporters and members of groups, spreading fear and tension, gathering

[1] Кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна.
Candidate of Historicfl Science, Associate Professor, Department of International Relations and Public Communications of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine.
E-mail: o.zvozdecka@chnu.edu.ua; https://orcid.org/0000-0003-2623-7615.

[2] Магістрант спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна.
Master’s student of the specialty “International relations, public communications and re-gional studies” of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine.
E-mail: luchyk.oleksandra@chnu.edu.ua.

© 2024 Oksana Zvozdetska, Oleksandra Luchyk. Published by Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (CC BY 4.0).

intelligence, planning terrorist acts; the immediate access of extremists and terrorists to an audience of millions, the lack of clear state control over the publication of violent content in social networks significantly simplifies the procedure for uniting extremists and terrorists for the purpose of free exchange of ideas and plans, promotes the spread of extremist ideas anonymously or under pseudonyms; mainstream right-wing extremist ideas: the use of humor and sarcasm when formulating one's own views and ideas for greater consumption; spreading fake news, memes, trolling and posting.

Keywords: right-wing terrorism, extremism, European security, Germany, Italy, France.

Постановка проблеми. В умовах зростання транснаціональної терористичної загрози актуальності набуває питання міжнародної інформаційної безпеки. Стрімкий розвиток ІКТ, широке використання телекомунікаційних мереж створили передумови для активного використання екстремістськими та терористичними організаціями (далі ЕО та ТО) потужностей соціальних медіа (Інтернет-простору, соціальних мереж, месенджерів, онлайн-платформ) для поширення насильницької пропаганди, самореклами, маніпулювання, залякування, вербування та навчання нових членів, обміну досвідом, планування та супровід терористичних операцій тощо. Праві екстремісти були першими користувачами Інтернет-технологій для насильницьких екстремістських цілей (починаючи із 1980-х рр. для таких організацій Інтернет став одним із провідних засобів спілкування та інформування). Соціальні медіа в руках терористів та екстремістів стали справжньою зброєю. Початок XXI ст. характеризується появою та поширенням медіатероризму – особливого виду інформаційного тероризму, сутність якого полягає у цілеспрямованому використанні ЕО та ТО соціальних медіа з метою поширення насильницької пропаганди, залякування, маніпулювання, дестабілізації ситуації.

На початку XX ст. спостерігається значне посилення правої екстремістської та терористичної загрози у країнах Західної Європи, зокрема Італії, Німеччини та Франції, які мають тривалу історію діяльності правих екстремістських та терористичних організацій, різний спектр механізмів та інструментів боротьби із зазначеними явищами. Впродовж 2015 - 2020 рр. зазначені країни входять у п’ятірку країн, охоплених організованими правими екстремістськими та терористичними атаками. Тому, вивчення особливостей та форм прояву правого тероризму та екстремізму в європейському інформаційному просторі на прикладі Італії, Німеччини та Франції, дасть змогу ефективніше протидіяти та попередити можливі виклики та загрози європейській безпеці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В контексті нашої проблеми на увагу, зокрема, заслуговує публікація вітчизняного дослідника Т.С. Реви «Політичний екстремізм у державах Західної Європи (на прикладі Іспанії, Італії та Німеччини)», в якій подано ґрунтовний аналіз політичного екстремізму у країнах Західної Європи, запропоновано теоретичний та практичний аспекти протидії[3].

Проблема інформаційної безпеки у контексті активного використання ЕО та ТО соціальних медіа у якості поширення терористичної пропаганди та екстремістських настроїв, як засіб залякування, вербування нових членів порушена у наукових розробках та публікаціях вітчизняних дослідників І. В. Галицького[4], А. В. Ілляшенко, Ю. М. Кияшко[5]. Науково цінними є сформовані авторами рекомендації щодо оптимізації державної політики, спрямованої на припинення екстремістської діяльності, поширення екстремістських ідей серед користувачів соціальних глобальних мереж. Водночас, слід зазначити, що проблема прояву правого тероризму та екстремізму в інформаційному просторі країн Західної Європи не знайшла широкого представлення в дослідженнях вітчизняних науковців.

[3] Рева, Тетяна. 2012. «Політичний екстремізм у державах Західної Європи (на прикладі Іспанії, Італії та Німеччини)». *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія.* Вип. 110, с. 38–41, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_FP_2012_110_13 (Accessed 10 січня 2024).

[4] Галицький, Ігор. 2014. «Екстремізм в соціальних мережах: організаційно-правові заходи протидії». *Альманах міжнародного права.* Вип. 4, с. 74–83, available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=amp_2014_4_11 (Accessed 10 січня 2024).

[5] Ілляшенко, Алла і Кияшко, Юрій. 2016. «Інформаційний тероризм як злочинна діяльність міжнародного масштабу». Журнал східноєвропейського права. № 27, с. 94–100, available at: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2016/05/illiashenko_kiiashko_27.pdf (Accessed 24 листопада 2023).

Цікавими, на нашу думку, є праці та публікації німецького дослідника, наукового співробітника лабораторії досліджень та інновацій поляризації та екстремізму у «Центрі університетської майстерності» (Center for University Excellence (CUE) Американського університету у Вашингтоні Даніеля Келера (Daniel Koehler)[6], в яких автор досліджує причинно-наслідкові зв'язки правого насильства в Німеччині, подає ґрунтовний аналіз структури, тактики та діяльності правих екстремістських рухів, терористичних груп, мереж та окремих осіб.

З робіт зарубіжних дослідників, також, варто виокремити статті Катрін Бенхолд та Мелісси Едді (Katrin Bennhold, Melissa Eddy)[7], Квентіна Лігера (Quentin Liger)[8] тощо.

Мета дослідження – проаналізувати особливості та форми прояву правого екстремізму та тероризму в європейському інформаційному просторі на прикладі Італії, Німеччини та Франції. ***Завдання***: з'ясувати особливості прояву правих екстремістських та терористичних організацій в Італії, Німеччині та Франції; охарактеризувати використання у своїй діяльності цими організаціями нових інформаційно-комунікаційних технологій.

Виклад матеріалу. Важливими умовами, які сприяли поширенню загрози правого тероризму та екстремізму на початку XXI ст., стало зростання популярності праворадикальних сил, яке відбулось на фоні активних глобалізаційних процесів, загострення міжнаціональних відносин, міграційної кризи тощо. Зокрема, електоральна перемога представників правих радикальних партій з націоналістичною ідеологією та широкою народною підтримкою у 2017 – 2022 рр. у ряді країн Західної Європи активізувала питання поширення правого тероризму та екстремізму в європейських демократичних країнах.

Саме в цей період активізували свою діяльність войовничі правоекстремістські групи та мережі, зросла кількість антиурядових нападів, актів насилля проти політичних опонентів, іммігрантів, представників етнічних меншин, громадських діячів тощо. Окремі політичні сили заради власних цілей, намірів та планів активно використовували у своїй діяльності ресурси терористичних та екстремістських груп. У свою чергу, окремі країни з метою здійснення державних переворотів також забезпечували підтримку терористичних та екстремістських організацій, що діяли на території інших країн.

Для ґрунтовного аналізу причин та умов виникнення та поширення в європейському інформаційному просторі правого тероризму та екстремізму обрано країни Західної Європи, адже саме цей регіон має найтривалішу історію, значні масштаби та динаміку правого екстремізму та тероризму. Так, за результатами аналізу набору даних правого тероризму та екстремізму (RTV), який щорічно готує Центр дослідження екстремізму при Університеті Осло (Center for Research on Extremism – C-REX), впродовж 1990 – 2018 рр. Німеччина, Італія та Франція належали до країн із найвищою кількістю терористичних актів. Зокрема, впродовж 2015 – 2018 рр. у Німеч-

[6] Koehler, Daniel. 2014. „German Right-Wing Terrorism in Historical Perspective. A First Quantitative Overview of the 'Database on Terrorism in Germany (Right-Wing Extremism)'–DTGrwx'Project". *Perspectives on terrorism*. Vol. 8. № 5, pp. 48–58, available at: https://pt.icct.nl/sites/default/files/import/pdf/german-right-wing-terrorism-in-historical-perspectivedaniel-koehler.pdf (Accessed 3 September 2023); Koehler, Daniel. 2016. „Right-Wing Extremism and Terrorism in Europe. Current Developments and Issues for the Future". *Prisma*. Vol. 6. № 2, pp. 84–105, available at: https://www.jstor.org/stable/26470450 (Accessed 3 September 2023); Koehler, Daniel. 2017. „Right-wing terrorism in the 21st century: The 'National Socialist Underground'and the history of terror from the far-right in Germany". *Routledge Taylor&Francis Group,* 269 p, available at: https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=3iwlDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=info:IdUnFs5_oFQJ:scholar.google.com&ots=ITKNbJlXUK&sig=zsdi7qpOUa8bCxixJLed4zuhbX8&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (Accessed 3 September 2023); Koehler, Daniel. 2019. „Violence and Terrorism from the FarRight: Policy Options to Counter an Elusive Threat". *The International Centre for Counter-Terrorism.* February, 20 p, available at: https://www.icct.nl/sites/default/files/import/publication/Koehler-Violence-and-Terrorism-from-the-Far-Right-February-2019.pdf (Accessed 3 September 2023).

[7] Bennhold, Katrin and Eddy, Melissa. 2020. "'Politics of Hate' Takes a Toll in Germany Well Beyond Immigrants". *The New York Times.* 21.02.2020, available at: https://www.nytimes.com/2020/02/21/world/europe/germany-mayors-far-right.html. (Accessed 18 October 2023).

[8] Liger, Quentin, Gutheil, Mirja. 2022. *Right-wing extremism in the EU. Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs.* Directorate-General for Internal Policies, available at: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/700953/IPOL_STU(2021)700953_EN.pdf (Accessed 11 November 2023).

чині зафіксовано 68 актів з летальними (5 несмертельними) наслідками, в Італії – 22 (1) та у Франції – 7 (0) випадків[9].

Саме нацистські та фашистські режими Німеччини та Італії першої половини XX століття (німецький націонал-соціалізм та італійський фашизм) були історичними попередниками сучасного правого екстремізму. Після Другої світової війни та розгрому фашистських режимів у країнах Європи сформувались правоекстремістські групи та партії, основні зусилля які спрямовували на відновлення фашистських чи правоекстремістських планів. У кінцевому результаті правий екстремізм та тероризм був спрямований на створення форми правління, подібної до фашистського режиму в Італії та Німеччині. Спадщина фашизму й сьогодні впливає на політичну ситуацію в країнах, а її ідеологія та риторика присутні в окремих політичних рухах та партіях[10]. У той же час, перемога ультраправої коаліції на чолі із Джорджею Мелоні (партія «Брати Італії»), коаліції правих сил із створеною неонацистами партією «Шведські демократи» підтвердили, що сьогодні консервативні партії у цих країнах поступаються своїми позиціями на користь правих сил. Хоча своїми корінням зазначені партії і сягають основ фашизму, в той же час в сьогоднішніх умовах представники цих правих сил вже не виступають на фашистських позиціях, а стали більш поміркованими[11].

Італія

Італія має тривалу історію, що переплітається із фашизмом на початку XX ст. Відголоски цього ми бачимо в сьогоднішньому політичному дискурсі: успіх правих праворадикальних та ультраправих політичних партій, поширення правоекстремістської пропаганди в соціальних мережах та ксенофобських настроїв у суспільстві.

Перемога у травні 2001 р. італійської правоцентристської коаліції Сільвіо Берлусконі, до якої увійшли ультраправі партії, стала переломним моментом на політичній сцені Італії. Альянс із ультраправими політичними партіями (зокрема, «Ліга Півночі» (Leds Nord), а також перемога у вересні 2022 р. на позачергових парламентських виборах блоку правих політичних сил на чолі з головою партії «Брати Італії» Джорджею Мелоні (до правого альянсу якої увійшли ультраправа «Ліга Півночі» Маттео Сальвіні та правоцентристська «Сила Італії» («Forza Italia») викликала занепокоєння серед політиків та експертів. Зокрема, депутат Європарламенту від партії Німеччини «Зелені» Расмус Андресен (Rasmus Andresen) наголосив, що Італія рухається до «антидемократичного та антиєвропейського уряду», а французька газета «Libeation» опублікувала застереження про «фашизм у Європі», викликаний подіями в Італії[12].

У 2020-х рр. в Італії активізували діяльність праворадикальні та ультраправі партії («Нова сила» («Forza Nuova») та «Дім Паунда» («CasaPound Italia»), значного поширення на цьому фоні набула правоекстремістська пропаганда (широко використовувались онлайн-спілкування та поширення ідеологічних матеріалів - переважно расистські або антисемітські повідомлення - через соціальні мережі та медіа-платформи Telegram, Twitter, платформи Facebook, YouTube, Instagram тощо), серед населення підтримку знайшли ксенофобські настрої, критика обмежень у зв'язку із COVID-19, а також поширення дезінформації про COVID-19, зросли виступи проти італійських владних кіл, у підтримку суворішої імміграційної політики. Зокрема, партія «Casa Pound» активно присутня в Інтернет-просторі, ефективно використовує соціальні мережі для розповсюдження своїх повідомлень та вербування нових членів організації. Також організація має цілодобове Інтернет-радіо «Bandiera Nera» та щотижневу трансляцію «Tortuga-TV».

На цьому фоні у жовтні 2021 р. в Римі відбулися значні протести проти поширення так званої «зеленої перепустки» (Green Pass) COVID-19, які переросли в насильство та напади, чим скористалась фашистська партія «Forza Nuova»: лідери організації брали участь у нападі на штаб-квартиру профспілки Італійської загальної конфедерації праці (Italian General

[9] Jupskas, Anders Ravik, Ravndal, Jacob Aasland, Lygren, Sofia. 2020. "Development of right-wing violence in Western Europe". *Sciencenorway.no*, 03. February, available at: https://sciencenorway.no/blog-political-parties-politics/development-of-right-wing-violence-in-western-europe/1693645 (Accessed 07 October 2023).

[10] *Global Project Against Hate and Extremism (GPAHE)*. 2023. "Far-Right Hate and Extremist Groups. Italy", 13 July, available at: https://globalextremism.org/italy/#bah (Accessed 7 November 2023).

[11] Krupa, Matthias. 2022. „Giorgia Meloni und die EU: Europas neue Rechte". *ZEIT ONLINE*, 27.09.2022, available at: https://www.zeit.de/politik/ausland/2022-09/giorgia-meloni-eu-italien-wahl-fratelli-d-italia (Accessed 7 November 2023).

[12] Там само.

Confederation of Labour (CGIL) і були заарештовані[13]. Представники Демократичної партії, скориставшись Законом Шельба від 1952 р. (що робить незаконною реорганізацію фашистської партії в будь-якій формі), подали офіційну пропозицію прем'єр-міністру щодо оголошення «Forza Nuova» поза законом, оскільки вона була фашистською організацією[14], а члени партії були залучені до злочинів на ґрунті ненависті та підбурювання до насильства. Сенат та Палата депутатів Італії схвалили лівоцентристську ініціативу про розпуск політичної партії та заборони всіх неофашистських політичних рухів та груп.

На основі поданих у звіті даних правого тероризму та насильства (RTV Trend Report – 2022) порівняльних періодів 2015 – 2020 та 2021 рр. можемо виділити характерні особливості прояву правого тероризму та екстремізму в Італії.

1. За останні роки в Італії значно укріпили свої позиції праворадикальні групи, які активізували свою діяльність і в онлайн-просторі з метою забезпечення розширення власної бази за рахунок молоді.
2. Італія входить до трійки країн із найбільшою кількістю терористичних атак впродовж 2015 – 2021 рр. У той же час констатуємо незначне зниження у 2021 р. абсолютної кількості завершених атак в країні в порівнянні із 2015 – 2020 рр.
3. Переважна кількість атак у зазначені періоди була здійснена одиночними акторами (21% від загальної кількості завершених атак – 152), неорганізованими групами (20%), координованими організаціями (19%), неформальними групами (18%)[15].
4. Основними цільовими групами, які піддавались терористичним нападам впродовж 2015 – 2021 рр., становлять етнічні та релігійні меншини (72% від загальної кількості атак) та політичні опоненти (24%)[16]. У той же час, слід звернути увагу на той факт, що у 2015 – 2016 рр. у зв'язку із тим, що Італія прийняла значну кількість біженців (чому сприяло її розташування на узбережжі Середземного моря – для біженців та мігрантів це був шлях до Європи), у цей період зросла частка нападів на іммігрантів.
5. Найпоширенішими формами злочинів були злочини на ґрунті ненависті (підбурювання до насильства, фізичні напади).
6. Правоекстремістські організації активно використовували онлайн-платформи для поширення ідеологічних матеріалів (антисемітських та расистських повідомлень, що спонукають до насильницьких дій), забезпечення спілкування з широким колом споживачів Інтернет-контенту, вербування нових членів серед молодіжного середовища, маніпулювання, залякування тощо.

Італійська мережа правих екстремістів у своїй діяльності активно використовує вебсайти, списки розсилки та IRC-сервіси. Як засвідчує звіт Європолу про ситуацію з тероризмом і тенденції в ЄС (TE-SAT) за 2021 р., в Італії правоекстремістська пропаганда активно використовувала онлайн-методи для спілкування та поширення ідеологічного матеріалу через соціальні медіаплатформи – Twitter, Telegram, VKontakte[17]. Ультраправі онлайн- та офлайн-спільноти поширювали антисемітські та расистські повідомлення, що спонукали до насильства. Основними італійськими мережами є вебсайти «Foedus Italicum» (мережа збирає вебсайти політичних рухів, історію фашизму тощо) та «Dux Award» (стрічка для фашистських вебсайтів). Вебсайти та групи новин містять тексти різних жанрів, стилів та напрямків.

В Італії платформи соціальних мереж, особливо Facebook, стали інструментами для організації протестів, політичних мітингів та інших масових зібрань. У зазначеному аспекті це

[13] Bull, Martin. 2021. «Rome under assault: Italian fascism rears its ugly head». *The Loop, available at:* https://theloop.ecpr.eu/rome-under-assault-italian-fascism-rears-its-ugly-head/ (Accessed 07 November 2023).
[14] Там само.
[15] Ravndal, Jacob Aasland, Tandberg, Charlotte, Jupskås, Anders Ravik, and Thorstensen, Madeleine. 2022. RTV Trend Report 2022. Right-Wing Terrorism and Violence in Western Europe, 1990 – 2021. C-Rex Research Report. University of Oslo, p. 18, available at: https://www.sv.uio.no/c-rex/english/groups/rtv-dataset/ (Accessed 07 November 2023).
[16] Там само, p. 16.
[17] *Europol*. 2021. European Union Terrorism Situation and Trend Report, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2021, p. 90, available at: https://www.europol.europa.eu/publication-events/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2021-te-sat (Accessed 30 November 2023).

доволі ефективний засіб для ТО та ЕО, оскільки не передбачає жодних обмежень щодо використання у зазначеному контексті.

Німеччина

У XXI ст. Німеччина залишається країною в Західній Європі з найвищим показником рівня насильства правих терористів та екстремістів. Впродовж 2001 – 2021 рр. вона входила до трійки країн у Західній Європі з найбільшою кількістю нападів із смертельними наслідками на душу населення, здійснених правими екстремістами. В останні роки у Німеччині розпочався процес відродження організованих та неорганізованих форм крайнього правого тероризму та екстремізму, масового насильства, нападів поодиноких осіб. Новим явищем у цьому аспекті є так званий колективний «вуликовий тероризм»: активна участь у терористичних змовах та актах насильства осіб, які раніше не були пов'язані з крайніми правими, спонтанно сформованих, з відсутнім довгостроковим пануванням[18].

Зростання та поширення правого тероризму та екстремізму в Німеччині підтверджують дані Федерального відомства з охорони конституції (Federal Office for the Protection of the Constitution) та німецької внутрішньої розвідки щодо наявності на території країни у 2014 р. 21 000 ультраправих екстремістських активістів, з яких понад 7 000 осіб становили представники субкультурного середовища (зокрема, скінхеди тощо), понад 5 000 осіб – неонацистів та понад 6 000 – представники ультраправих партій[19]. У той же час, констатовано, що майже 50% від усієї чисельності становлять особи, орієнтовані на насильство задля реалізації власних цілей та намірів.

Результати проведеного у 2006 р. Фондом імені Фрідріха Еберта загальнонімецького репрезентативного опитування свідчать про поширення правоекстремістських поглядів у всіх регіонах країни, серед усіх вікових груп населення[20]. Також за результатами проведеного у січні – лютому 2023 р. репрезентативного дослідження німецького суспільства «Віддалений мейнстрім» (Die distanzierte Mitte), проведеного групою Білефельдського університету на замовлення Фонду Фрідріха Еберта, 8% респондентів поділяють правоекстремістські погляди[21]. У попередні роки цей показник становив лише 2 – 3%. Зріс показник підтримки (з 2 – 4% до 6%) диктатури сильної партії на чолі з лідером. Про поширення правоекстремістських поглядів та ідей свідчить рівень підтримки (53%) ідеї повернення до більш національно орієнтованої політики, підтримки закликів до ізоляції від зовнішнього світу[22].

Німеччина має тривалу історію формування, розвитку та діяльності правих екстремістів. Правоекстремістські організації в Німеччині поділяються на політичні партії («Національно-демократична партія Німеччини» („Nationaldemokratische Partei Deutschlands", NPD), «Право» („Die Rechte"), «Партія нової сили» („Neue Stärke Partei"), «Вільні сакси» („Freien Sachsen"); орієнтовані на насильство організації (переважно молодіжні групи, товариства, зокрема, правоекстремістські скінхеди); інші праві екстремісти – так звані «нові праві»[23]. Правий екстремізм у Німеччині не є однорідним явищем, має расистські, антисемітські та націоналістичні ідеологічні елементи.

На основі аналізу діяльності правоекстремістських угруповань можна виділити характерні особливості правих екстремістів в Німеччині:

- активне застосування та поширення насильства;

[18] Koehler, Daniel. 2016. Op. cit., p. 97, 98.

[19] Там само, p. 90.

[20] Мольтхаген, Дітмар. 2008. «Правоекстремістські погляди в Німеччині». *Правий екстремізм і толерантність: з досвіду України та Німеччини/Фонд ім. Фрідріха Еберта, Регіональне представництво в Україні та Білорусі.* К.: Заповіт, с. 14, available at: https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/06708.pdf (Accessed 24 жовтня 2023).

[21] Zick, Andreas, Küpper, Beate, Mokros, Nico. 2023. „Die wichtigsten Erkenntnisse der Mitte-Studie 2022/23". *Friedrich-Ebert-Stiftung,* Bonn, available at: https://www.fes.de/referat-demokratie-gesellschaft-und-innovation/gegen-rechtsextremismus/mitte-studie-2023 (Accessed 07 November 2023).

[22] Там само.

[23] *Bundesamt für Verfassungsschutz.* (No date). "Begriff und Erscheinungsformen", available at: https://www.verfassungsschutz.de/DE/themen/rechtsextremismus/begriff-und-erscheinungsformen/begriff-und-erscheinungsformen_artikel.html#doc714132bodyText1 (Accessed 11 November 2023).

- відсутність керівного центру управління терористичних та екстремістських груп, що спонукає до спонтанної діяльності;
- відсутність публічної інформації про терористичні та екстремістські напади: взяття на себе відповідальності за акти насилля шляхом оповіщення, інформування в заявах чи листах (зокрема, у Німеччині тільки 24% злочинців надсилають повідомлення будь-якої форми про вчинені акти насилля[24]);
- широке використання соціальних медіа як джерела поширення правоекстремістської ідеології, розпалювання ненависті, вербування молоді тощо (зокрема, Національна демократична партія Німеччини та «Третій шлях» долучались до організації груп протесту в Інтернет-просторі, головним чином через Facebook, спрямованих проти біженців, шляхом оприлюднення фальсифікованої статистики злочинів іммігрантів тощо[25]);
- на ґрунті «кризи біженців» праві терористи та екстремісти здійснили значну кількість терористичних атак, спрямованих не тільки проти самих біженців, але й проти політиків з проімміграційними поглядами, іммігрантів та релігійних меншин. Зокрема, впродовж 2016 – 2018 рр. три з п'яти летальних випадків стосувались саме цієї групи[26].

Значний сплеск актів насилля проти біженців Федеральна кримінальна поліція зареєструвала у 2015 р.: з 1005 загальних атак 901 насильницький акт спрямований проти притулку для біженців[27]. У той же час екстремістського насилля зазнали і політичні, громадські діячі. У 2015 р. кандидат на посаду мера Кельна Ганрієтта Рекер під час агітаційної акції була поранена ножем чоловіком, який намагався покарати політика за її позицію на підтримку біженців[28]. У червні 2019 р. вбивство політика ХДС Вальтера Любке, який відкрито підтримував прикордонну політику Ангели Меркель в умовах «кризи біженців» у 2015 р., чим власне і викликав ненависть в ультраправих колах[29], фактично було першим вбивством політика, здійснене правими екстремістами у післявоєнній Німеччині. Погрози політикам та посадовим особам з боку правих екстремістів набули такої масовості, що через такі ризики для життя деякі німецькі міста взагалі не могли виставити кандидатів на лідерство[30]. Як зауважили місцеві чиновники та аналітики, «така тенденція відображає тривожний розпад цивілізованості та політичного дискурсу в дедалі поляризованій Німеччині, де підступний вплив ультраправих змінює правила поведінки»[31].

Терористичні та екстремістські організації Німеччини активно використовують інформаційний простір (соціальні мережі, месенджери, онлайн-платформи тощо) для поширення власної ідеології, пропагування ненависті та насильства, вербування та навчання нових членів тощо.

У правоекстремістських та неофашистських користувачів саме Telegram є найбільш поширеним у використанні месенджером (його популярність зростає на фоні видалення їхніх облікових записів на Facebook, YouTube на інших онлайн-платформах). Так, у січні 2022 р. член німецького протестного руху «Сторонній мислитель» („Querdenker") оприлюднив у Telegram фотографію прем'єр-міністра північно-східної землі Мекленбург-Передня Померанія (Німеч-

[24] Koehler, Daniel. 2016. Op. cit., p. 93.
[25] Там само, p. 95.
[26] Ravndal, Jacob Aasland, Tandberg, Charlotte, Jupskås, Anders Ravik, and Thorstensen, Madeleine. 2022. Op. cit., p. 13.
[27] Koehler, Daniel. 2016. Op. cit., p. 92.
[28] Bennhold, Katrin and Eddy, Melissa. 2020. «'Politics of Hate' Takes a Toll in Germany Well Beyond Immigrants». *The New York Times*. 21.02.2020, available at: https://www.nytimes.com/2020/02/21/world/europe/germany-mayors-far-right.html (Accessed 18 October 2023).
[29] Fielitz, Maik. 2020. "A New Wave of Right-Wing Terrorism". *The Centre for Analysis of the Radical Right (CARR)*. 30.06.2020, available at: https://www.radicalrightanalysis.com/2020/06/30/a-new-wave-of-right-wing-terrorism/ (Accessed 18 October 2023).
[30] Bennhold, Katrin and Eddy, Melissa. 2020. "'Politics of Hate' Takes a Toll in Germany Well Beyond Immigrants". *The New York Times*. 21.02.2020, available at: https://www.nytimes.com/2020/02/21/world/europe/germany-mayors-far-right.html (Accessed 18 October 2023).
[31] Там само.

чина) Мануели Швезіг із підписом про погрозу вбивства[32]. Хоча влада й оголосила, що розслідуватиме погрози вбивством посадової особи, у той же час міністр внутрішніх справ штату Крістіан Пегель в інтерв'ю громадському мовнику NDR заявив, що знайти автора буде нелегко[33]. На відміну від інших онлайн-платформ (Facebook, Goodle, YouTube тощо), компанія Telegram відмовилася співпрацювати з владою. У відповідь на це Федеральна кримінальна поліція Німеччини (Bundeskriminalamt) звинуватила Telegram у тому, що останній не відповідає на їхні запити про видалення правоекстремістського контенту.

З метою поширення власної ідеології, забезпечення спілкування із однодумцями праві екстремісти окрім звичайних форматів веб-сайтів та менеджерів використовують і інші інструменти – форуми, інформаційні дошки, меми тощо. Найбільш поширеними та частіше використовуються правими екстремістами меми як частина їхньої онлайн-культури. Так, за допомогою мемів «Жаба Пепе», «Щасливий торговець», «Потрійна дужка» праві екстремісти поширюють власні повідомлення та ідеологеми ненависті: жартівливі зображення та тексти передають правоекстремістську позицію, при цьому не поширюючи жодного матеріалу із кримінальним забарвленням. Одним з прикладів є популярний мем «Жаби Пепе» (став мемом після різкого зростання популярності на Myspace[34], 4chan[35] у 2008 р.) із підзаголовком «Аушвіц Пепе», де жабеня з цинічною посмішкою в кашкеті СС стоїть перед в'їздом до табору смерті і тримає в руках єврейську зірку. Такий мем з частковими змінами активно використовується екстремістами. Зокрема, прихильники ультраправих, які підтримували Дональда Трампа у виборчій кампанії США у 2016 р. використали мем «Жаби Пепе» змінивши його вигляд: заміть кашкета було домальовано волосся Дональда Трампа, який тримає у руці наколку Республіканської партії, а фон табору смерті було замінено на прикордонний паркан між США із Мексикою (передвиборча обіцянка Дональда Трампа)[36]. Також поширеним з 2015 р. варіантом мему жаби Пепе є Хонк: жабеня прикрашене кольоровою перукою та клоунським носом. Фігура Хонка асоціюється із «Світом клоунів» – так оцінюють демократичне та плюралістичне західне суспільство, яке «можна терпіти лише з цинічним гумором»[37].

Популярним серед екстремістів є мем «Потрійна дужка», у якого потрійна дужка ставиться навколо слова або зображення з метою підкреслити приналежність до єврейського походження тощо. Ця карикатура доволі часто поширюється із запереченням Голокосту бо у зв'язку із анти єврейською пропагандою.

Ще одним розповсюдженим серед правих терористів та екстремістів мемом є «Місячна людина» - персонаж мультфільму з білою головою у формі півмісяця та з чорними окулярами. Зовнішні вигляд цього мему нагадує представника ЕО Ку-клукс-клан. Екстремісти та терористи використовують цей мем для підкреслення расистських та антисемітських поглядів[38].

Окремим напрямком присутності правого тероризму та екстремізму в інформаційному просторі Німеччини є музика та музичні заходи (концерти, фестивалі тощо), які охоплюють, головним чином, молодіжне середовище та пропонують молоді своєрідне відчуття спільності, підкреслюють їхню ідентичність, особливість. Праві екстремісти використовують музику для залучення молоді до правих екстремістських ідей та поглядів. Тексти пісень містять націо-

[32] Delcker, Janosch. 2023. „Germany takes on Telegram to fight extremism". *Deutsche Welle.* 19.01.2023, available at: https://www.dw.com/en/germany-takes-on-telegram-to-fight-extremism/a-60474738 (Accessed 24 November 2023).

[33] *Web.De.* 2022. „Morddrohung gegen Schwesig - LKA ermittelt. Norddeutscher Rundfunk", 04.01.2022, available at: https://web.de/magazine/politik/todesdrohung-querdenkerszene-ministerpraesidentin-schwesig-lka-ermittelt-36484758 (Accessed 24 November 2023).

[34] Популярний у другій половині 2000-х років вебвузол, що пропонує орієнтовану на користувача мережу друзів, особистих профілів, блогів, груп, фотографій, музики і відео.

[35] Анонімний англомовний іміджборд, заснований 1 жовтня 2003 р.Крістофером Пулом, один з найбільших осередків інтернет-субкультури та активізму.

[36] *Bundesamt für Verfassungsschutz Öffentlichkeitsarbeit*. 2022. "Rechtsextremismus: Symbole, Zeichen und verbotene Organisationen". Bundesamt für Verfassungsschutz. Print- und MedienCenter, September 2022, s. 71, available at: https://www.verfassungsschutz.de/SharedDocs/publikationen/DE/rechtsextremismus/2022-02-rechtsextremismus-symbole-zeichen-organisationen.pdf?__blob=publicationFile&v=13 (Accessed 30 November 2023).

[37] Там само, s. 71.

[38] *Bundesamt für Verfassungsschutz Öffentlichkeitsarbeit*. 2022. Op. cit.

налістичні, ксенофобські, антисемітські та антидемократичні ідеї, образи тощо. Так, рок-музика скінхедів закликає до насилля: рок-група „Landser“ прославляла Третій рейх, закликала до ліквідації демократії та насильства проти іноземців, а самі учасники гурту називали себе «терористами з електрогітарами»[39]. Після офіційної заборони концертів (суд визнав групу „Landser“ злочинною організацією) гурт влаштовував таємні виступи, об'єднуючи навколо себе однодумців.

Водночас, у зв'язку із карантинними обмеженнями, пов'язаними з розповсюдженнями вірусу COVI-19, кількість та масштаби музичних заходів, проведених правими екстремістами, значно зменшилась. Останнім масовим правоекстремістським музичним заходом в Німеччині був фестиваль «Щит та меч» („Schild$Schwert“), який відбувся 21 – 22 червня 2019 р. в Остріці (Саксонія) та зібрав майже 700 німецьких представників та правих екстремістів з інших європейських країни. Аналогічними були музичні фестивалі у 2017 р.: «Рок проти відчуження II» („Rock gegen Überfrembung II“) в Темарі (Тюрінгія) за участі майже 6000 осіб – правих екстремістів з усієї Німеччини і сусідніх країн та концерт «Рок для ідентичності» („Rock für Identität“) Верхньому Пфальці із понад 1000 відвідувачів. Відповідно до Закону про збори, обидва заходи були зареєстровані як політичні акції, під час яких музичні виступи чергувались із політичними промовами[40]. Такі музичні заходи об'єднують різні правоекстремістські напрямки, де переважають представники субкультурної та неонацистської сцен. Масштабні музичні фестивалі сприяють розширенню міжнародної взаємодії з іншими правими екстремістами.

Правоекстремістські виконавці для поширення власних ідей та поглядів активно використовують Інтернет-радіо (трансляції виступів, інтерв'ю з учасниками сцени, реклама, чати, дискусійні форуми тощо).

Франція

Франція – одна з країн Західної Європи, яка має доволі тривалу історію ультраправих рухів з антисемітизмом, етнічним та релігійним націоналізмом як основними мотиваторами. Сьогодні французькі неофашистські угруповання активізували свою діяльність: здійснено серію нападів на мігрантів, активістів лівих сил та державних службовців. У той же час, слід зазначити, що загалом Франція не зазнала масштабних актів насильства та масових терористичних нападів з боку правих екстремістів: у Франції з 1986 р. здійснено понад 1300 актів насильства правими екстремістами, ще 30 актів скоєно впродовж 2021 р.[41]. Низка терористичних подій (спроби вбивства Президента Франції Жака Ширака, напади на політиків, на мусульман) провалилися або були зірвані. У 2017 році ліквідовано п'ять осередків правих екстремістів, серед яких – організації «Новий» (Nouvelle OAS), «Дії оперативних сил» (Action des forces opérationnelles (AFO).

Заснована ще у 1972 р. ультраправа партія Франції «Front National» (FN) («Національний фронт») була найвпливовішою організацією з різноманітною ідеологією (націонал-революціонери, неонацисти тощо), яка утримувала біля себе значну кількість ультраправих рухів. У контексті дискусій щодо кваліфікації «Front National», увагу необхідно зосередити на рішенні Паризького кримінального суду у справі лідера «Front National» Марін Ле Пен проти лідера «Parti de Gauche» («Лівої партії») Жан-Люка Меланшона щодо використання останнім «нецензурної лексики» через зауваження, які лідер лівих зробив під час президентської кампанії 2012 р. (назвав Марін Ле пен «фашисткою»). Паризький суд визнав, що це був справедливий коментар у політичних дебатах між політичними опонентами на політичну тему, оскільки термін «фашист» може мати образливий відтінок, коли використовується поза будь-яким політичним контекстом або супроводжується іншими принизливими термінами[42].

[39] Neumann, Felix. (No date). „Rechtsextremismus als „Event“: Rechtsextreme Musik“. *The Konrad-Adenauer-Stiftung,* available at: https://www.kas.de/de/web/extremismus/rechtsextremismus/rechtsextremismus-als-event-rechtsextreme-musik (Accessed 30 November 2023).

[40] *Bayerische Informationsstelle gegen Extremismus*. (No date). „Musik. Gemeinsam gegen extremismus“, available at: https://www.bige.bayern.de/infos_zu_extremismus/rechtsextremismus/medien/musik/index.html (Accessed 30 November 2023).

[41] Liger, Quentin, Gutheil, Mirja. 2022. Op. cit., pp. 108.

[42] *Radio France Internationale*. 2014. «Front National's Le Pen can be called fascist, court rules», 04.10.2014, available at: https://www.rfi.fr/en/france/20140410-front-nationals-le-pen-can-be-called-fascist-court-rules (Accessed 01 December 2023).

З подальшим перетворенням «Front National» на «Rassemblement National» (RN) («Національне об'єднання») – партію, що орієнтувалась переважно на правий та правоцентристський електорат, з'явилась значна кількість малих крайніх правих груп, яка віддалилась від «Національного об'єднання». Ці групи взяли на озброєння основні ідеологічні аспекти правого екстремізму: переконання природної нерівності або ієрархії між людьми чи групами людей, прихована або явна мета знищити демократичну систему, віра в авторитаризм. Впродовж останніх двох десятиліть у Франції на було масштабних акцій насильства, ініційованих правими терористами або екстремістами. Відбулись поодинокі події з метою організації нападів на мечеті у 2003 та 2013 рр., на синагогу у 2020 р.. Також з 2019 р. спостерігаємо спад тероризму та екстремізму на Заході, що частково можна пояснити пандемією COVID-19 та обмеженнями свободи пересування і подорожей. Зокрема, у Франції у 2021 р. було зафіксовано 7 атак, що на 72% менше, порівняно із показниками 2020 р[43].

У той же час, у правоекстремістському спектрі зростають ідеї радикального націоналізму: на президентських виборах 2022 р. з праворадикальною програмою із елементами культурного та етнічного націоналізму (обмеження імміграції, заборона хустки у громадських місцях тощо), неприйняття ліберальних елементів суспільства тощо виступив кандидат Ерік Земмур[44], який був визнаний винним у расовій дискримінації, ненависті та підбурюванні до ненависті проти групи людей на основі їх походження[45].

У цей же період у Франції спостерігається зростання правопопулістського дискурсу: увагу акцентовано на онлайн-присутності впливових осіб ультраправих груп в соціальних медіа, які заохочують до насильства, зокрема проти політичних опонентів, мусульман. Таке проникнення правих екстремістських ідей в соціальних мережах підтримується дискусіями представників ультраправих з подальшим охопленням медіапростору. Зокрема, ультраправі облікові записи у Twitter оприлюднювали факти або актуальну цитату і за допомогою функції @replies (@відповідає) забезпечували спілкування з політиками та медійними організаціями, що доволі часто в подальшому ставало тематикою дискусій на телевізійних каналах за участі відомих політичних діячів[46].

Однією з особливостей правого екстремізму у Франції є популярність окремих прихильників насильницьких дій в Інтернеті. Зокрема, на каналах YouTube, соцмережах Facebook, Instagram, Twitter є низка користувачів, які пропагують ультраправі ідеї та погляди із закликами до насилля, прикриваючи їх гумором або прикрашаючи метафорами для доведення відсутності серйозних намірів або дій з метою уникнення переслідування судом або правоохоронними органами та видалення з мережі. Зокрема, ультраправий ютубер Папасіто (справжнє ім'я Уго Гіл Хіменес) став відомий з 2012 р. завдяки своєму блогові «FDP de la mode», де оприлюднював памфлети, пізніше вони були адаптовані до коміксів та видані друком. Також впродовж 2018 – 2020 рр. вийшли друком три його твори – «Військові щоденники: сатиричний журнал», «Сутінки титанів», «Каральна експедиція», в яких автор прославляє насильство та військовий світ[47]. На своєму YouTube-каналі та каналі «Les Droitards» Папасіто активно виступав за насильство та використання зброї, поширював націоналістичний та антиреспубліканський дискурс. Папасіто та інші ютубери створили групу «Vengeance Patriote», яка навчає активістів боротися та брати участь у вуличному насильстві. За 30 років він створив потужну Інтернет-спільноту: 213 000 підписників на його YouTube-каналі та понад 87 000 – на його обліковому записі в Instagram, стільки ж і у Twitter[48]. У червні 2021 р. разом із ультраправим ютубером Ко-

[43] *Institute for Economics & Peace.* 2022. Global Terrorism Index 2022. Measuring the Impact of Terrorism, pp. 39, available at: https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2022/03/GTI-2022-web-09062022.pdf (Accessed 7 November 2023).

[44] Liger, Quentin, Gutheil, Mirja. 2022. Op. cit., pp. 109.

[45] Єщенко, Марія. 2021. «Ерік Земмур: проросійський полеміст іде у президенти Франції». *LB.ua,* 30.11.2021, available at: https://lb.ua/world/2021/11/30/499825_erik_zemmur_prorosiyskiy_polemist.html (Accessed 01 грудня 2023).

[46] Liger, Quentin, Gutheil, Mirja. 2022. Op. cit., pp. 37.

[47] *Time news.* 2023. «Who is Papacito, the far-right youtuber behind the threats against a mayor of Tarn-et-Garonne?», 06.06.2023, available at: https://time.news/who-is-papacito-the-far-right-youtuber-behind-the-threats-against-a-mayor-of-tarn-et-garonne/ (Accessed 01. December 2023).

[48] Там само.

дом Рейньо, як «аполітичні творці», виклали в Інтернеті відеоінструкцію, в якій зімітували страту представника лівих сил. Це викликало підтримку з боку праворадикального політика Еріка Земмура, що охарактеризував Папасіто як «дружелюбного» і «розумного»[49], та обурення представника лівих сил Жана-Люка Меланшона, який подав скаргу з цього приводу, ініційовану як «заклик до вбивства» (до речі, перша така скарга була відхилена). У червні 2023 року YouTube-канал ультраправого діяча було закрито. В останньому опублікованому відео про суперечки між двома мешканцями містечка Монжуа щодо користування приватної дороги (відео отримало 480 000 переглядів) Папасіто порівнював мера Монжуа Крістіана Ергаля із «куницею, на яку слід полювати». Соцмережа засудила неодноразові злісні погрози та образи ютубера.

У той же час серед Інтернет-спільноти ультраправих у Франції популярністю користуються Ле Рапорт (Le Raptjr) із загальною кількістю передплатників 736 000, Грег Туссен (Greg Toussaint) – 324 000 передплатників, Валек (Valek) – 383 000, Стефан Едвард (Stéphane Edouard) – 324 000, Бруно Ле Сале (Bruno Le Salé) – 270 000[50], спільноти яких присутні в YouTube, Instagram, Twitter тощо. Також активними та поширеними каналами у спектрі «радикальний націоналізм – правий екстремізм» є Sputnik, Putsch Media, TVLibertés, Boulevard Voltaire тощо, де інтерв'ю та різноманітні шоу набувають більш серйозного характеру та охоплюють важливі питання, на зразок повалення уряду тощо. Прикладом може слугувати канал CNews, власником якого є медіамагнат Вінсент Боллоре. Провідними на каналі є праворадикальні та правоекстремістські теми: впродовж 2020 – 2021 рр. серед запрошених до участі в програмі політиків 36% представляли ультраправі[51]. Канал регулярно зазнає санкції з боку контролю за засобами масової інформації, оскільки не забезпечує представлення різних політичних поглядів та інтересів.

Комунікаційна стратегія, яку активно використовують ультраправі групи та сайти з метою надати легітимності та створити гарний імідж бренду, поширена під назвою «цифровий грамшизм» (на основі тез італійського політичного теоретика Антоніо Грамші (Antonio Gramsci) щодо цифрового всесвіту, що передбачає ослаблення тез крайніх правих в Інтернеті з метою сприйняття громадською думкою)[52].

Висновки. Отже, Італія, Німеччина та Франція мають тривалу історію насильницьких актів, здійснених правими екстремістами та терористами. На початку XXI ст. зросла підтримка правих партій та насильницьких мереж, збільшилась кількість ксенофобських та антиімміграційних злочинів, що створило сприятливі умови для активізації діяльності правих терористів та екстремістів, зокрема і в інформаційному просторі.

На основі аналізу діяльності правоекстремістських рухів та терористичних організацій Італії, Німеччини та Франції слід відзначити основні характерні риси цих явищ:

1) найбільшу загрозу насильства становили дрібні спонтанні напади, здійснені неформальними та неорганізованими групами проти етнічних та релігійних меншин;

2) правоекстремістське насильство та тероризм здебільшого здійснювалися представниками етнічної більшості проти «слабших меншин», оскільки для правих екстремістів цінність людини визначається її приналежністю до певної етнічної групи чи нації, що цілком пояснює наявність у правому екстремізмі елементів націоналістичної або расистської ідеології;

3) значно зменшилась кількість атак зі смертельними наслідками, скоєних саме організованими групами, афілійованими членами та координованими організаціями;

4) терористичні акти зі смертельними наслідками переважно здійснювали чоловіки старшого віку з расистськими переконаннями, в той час, як молоді екстремісти просували терористичні наративи в Інтернеті, що сприяло зростанню транснаціональної загрози правого екстремізму;

[49] Cassini, Sandrine. 2022. «The radicalization of French far-right influencers on YouTube, Instagram, Gettr and Twitter». *Le Monde*. 12.07.2022, available at: https://www.lemonde.fr/en/economy/article/2022/07/12/the-radicalization-of-far-right-influencers-on-youtube-instagram-gettr-and-twitter_5989826_19.html# (Accessed 01 December 2023).

[50] Там само.

[51] Liger, Quentin, Gutheil, Mirja. 2022. Op. cit., pp. 38.

[52] François, Stéphane. 2018. «Le Gramscisme numérique des extrêmes droites». Fragments on Present Times, 12 avril, available at: https://tempspresents.com/2018/04/12/le-gramcisme-numerique-des-extremes-droites/ (Accessed 01 December 2023).

5) збільшилось використання соціальних мереж та інших онлайн-платформ як засобу для поширення пропаганди правого тероризму та екстремізму, вербування нових членів, спілкування та навчання прибічників та членів угруповань, поширення страху та напруги, збір розвідувальних даних, планування терористичних актів; миттєвий доступ екстремістів та терористів до багатомільйонної аудиторії, відсутність чіткого державного контролю за оприлюдненням насильницького контенту в соцмережах значно спрощує процедуру об'єднання екстремістів та терористів з метою вільного обміну думок та планів, сприяє поширенню екстремістських ідей в режимі інкогніто або під псевдонімами;

6) мейнстрим правих екстремістських ідей: використання гумору та сарказму при формулюванні власних поглядів та ідей для більшого їх споживання; розповсюдження фейкових новин, мемів, тролінгу та постінгу.

Завдяки цифровим технологіям розширився інформаційний інструментарій терористів та екстремістів: розуміючи всі переваги онлайн-середовища, праві екстремістські та терористичні організації взяли на озброєння Інтернет-простір, соціальні медіа, соціальні мережі, що дозволило розширити їх часові та географічні можливості, посилити їхній вплив та популярність. Цьому спряв і той факт, що в Інтернет-просторі практично неможливо здійснити контроль або забезпечити цензуру над публікаціями із шкідливим або забороненим змістом, оперативно відреагувати на поширення насильницького контенту. У таких умовах актуальним стає питання безпеки інформаційного простору.

Список джерел

1. Галицький, Ігор. 2014. «Екстремізм в соціальних мережах: організаційно-правові заходи протидії». *Альманах міжнародного права.* Вип. 4, с. 74–83, available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=amp_2014_4_11 (Accessed 10 січня 2024).

2. Єщенко, Марія. 2021. «Ерік Земмур: проросійський полеміст іде у президенти Франції». *LB.ua,* 30.11.2021, available at: https://lb.ua/world/2021/11/30/499825_erik_zemmur_prorosiyskiy_polemist.html (Accessed 01 грудня 2023).

3. Ілляшенко, Алла і Кияшко, Юрій. 2016. «Інформаційний тероризм як злочинна діяльність міжнародного масштабу». *Журнал східноєвропейського права.* № 27, с. 94–100, available at: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2016/05/illiashenko_kiiashko_27.pdf (Accessed 24 листопада 2023).

4. Мольтхаген, Дітмар. 2008. «Правоекстремістські погляди в Німеччині». *Правий екстремізм і толерантність: з досвіду України та Німеччини*/*Фонд ім. Фрідріха Еберта, Регіональне представництво в Україні та Білорусі.* Київ: Заповіт, с. 5–15, available at: https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/06708.pdf. (Accessed 24 жовтня 2023).

5. Рева, Тетяна. 2012. «Політичний екстремізм у державах Західної Європи (на прикладі Іспанії, Італії та Німеччини)». *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія.* Вип. 110. С. 38–41, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_FP_2012_110_13 (Accessed 10 січня 2024).

6. *Bayerische Informationsstelle gegen Extremismus*. (No date). „Musik. Gemeinsam gegen extremismus", available at: https://www.bige.bayern.de/infos_zu_extremismus/rechtsextremismus/medien/musik/index.html (Accessed 30 November 2023).

7. Bennhold, Katrin and Eddy, Melissa. 2020. "'Politics of Hate' Takes a Toll in Germany Well Beyond Immigrants". *The New York Times*. 21.02.2020, available at: https://www.nytimes.com/2020/02/21/world/europe/germany-mayors-far-right.html (Accessed 18 October 2023).

8. Bull, Martin. 2021. «Rome under assault: Italian fascism rears its ugly head». *The Loop, available at:* https://theloop.ecpr.eu/rome-under-assault-italian-fascism-rears-its-ugly-head/ (Accessed 07 November 2023).

9. *Bundesamt für Verfassungsschutz.* (No date). "Begriff und Erscheinungsformen", available at: https://www.verfassungsschutz.de/DE/themen/rechtsextremismus/begriff-und-erscheinungsformen/begriff-und-erscheinungsformen_artikel.html#doc714132bodyText1 (Accessed 11 November 2023).

10. *Bundesamt für Verfassungsschutz Öffentlichkeitsarbeit*. 2022. "Rechtsextremismus: Symbole, Zeichen und verbotene Organisationen". Bundesamt für Verfassungsschutz. Print- und MedienCenter,

September 2022. 83 p, available at: https://www.verfassungsschutz.de/SharedDocs/publikationen/DE/rechtsextremismus/2022-02-rechtsextremismus-symbole-zeichen-organisationen.pdf?__blob=publicationFile&v=16 (Accessed 30 November 2023).

11. Cassini, Sandrine. 2022. «The radicalization of French far-right influencers on YouTube, Instagram, Gettr and Twitter». *Le Monde*. 12.07.2022, available at: https://www.lemonde.fr/en/economy/article/2022/07/12/the-radicalization-of-far-right-influencers-on-youtube-instagram-gettr-and-twitter_5989826_19.html# (Accessed 01 December 2023).

12. Delcker, Janosch. 2023. „Germany takes on Telegram to fight extremism". *Deutsche Welle.* 19.01.2023, available at: https://www.dw.com/en/germany-takes-on-telegram-to-fight-extremism/a-60474738 (Accessed 24 November 2023).

13. European Commission. 2021. *Contemporary manifestations of violent right-wing extremism in the EU: An overview of P/CVE practices.* Luxembourg: Publications Office of the European Union. 15 p, available at: https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2021-04/ran_adhoc_cont_manif_vrwe_eu_overv_pcve_pract_2021_en.pdf(Accessed 18 October 2023).

14. *Europol*. 2021. European Union Terrorism Situation and Trend Report, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2021. 113 p, available at: https://www.europol.europa.eu/publication-events/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2021-te-sat (Accessed 30 November 2023).

15. Fielitz, Maik. 2020. "A New Wave of Right-Wing Terrorism". *The Centre for Analysis of the Radical Right (CARR).* 30.06.2020, available at: https://www.radicalrightanalysis.com/2020/06/30/a-new-wave-of-right-wing-terrorism/ (Accessed 18 October 2023).

16. François, Stéphane. 2018. «Le Gramscisme numérique des extrêmes droites». *Fragments on Present Times,* 12 avril, available at: https://tempspresents.com/2018/04/12/le-gramcisme-numerique-des-extremes-droites/ (Accessed 01 December 2023).

17. *Global Project Against Hate and Extremism (GPAHE)*. 2023. "Far-Right Hate and Extremist Groups. Italy", 13 July, available at: https://globalextremism.org/italy/#bah (Accessed 7 November 2023).

18. *Institute for Economics & Peace.* 2022. Global Terrorism Index 2022. Measuring the Impact of Terrorism, available at: https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2022/03/GTI-2022-web-09062022.pdf (Accessed 7 November 2023).

19. Jupskas, Anders Ravik, Ravndal, Jacob Aasland, Lygren, Sofia. 2020. "Development of right-wing violence in Western Europe". *Sciencenorway.no,* 03. February, available at: https://sciencenorway.no/blog-political-parties-politics/development-of-right-wing-violence-in-western-europe/1693645 (Accessed 07 October 2023).

20. Koehler, Daniel. 2014. "German Right-Wing Terrorism in Historical Perspective. A First Quantitative Overview of the 'Database on Terrorism in Germany (Right-Wing Extremism)'–DTGrwx'Project". *Perspectives on terrorism*, Vol. 8. № 5, pp. 48–58, available at: https://pt.icct.nl/sites/default/files/import/pdf/german-right-wing-terrorism-in-historical-perspectivedaniel-koehler.pdf (Accessed 3 September 2023).

21. Koehler, Daniel. 2016. "Right-Wing Extremism and Terrorism in Europe. Current Developments and Issues for the Future". *Prisma*, Vol. 6. № 2, pp. 84–105, available at: https://www.jstor.org/stable/26470450 (Accessed 3 September 2023).

22. Koehler, Daniel. 2017. "Right-wing terrorism in the 21st century: The 'National Socialist Underground'and the history of terror from the far-right in Germany". *Routledge Taylor&Francis Group,* 269 p, available at: https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=3iwlDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=info:IdUnFs5_oFQJ:scholar.google.com&ots=ITKNbJlXUK&sig=zsdi7qpOUa8bCxixJLed4zuhbX8&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (Accessed 3 September 2023).

23. Koehler, Daniel. 2019. "Violence and Terrorism from the FarRight: Policy Options to Counter an Elusive Threat". *The International Centre for Counter-Terrorism.* February, 20 p, available at: https://www.icct.nl/sites/default/files/import/publication/Koehler-Violence-and-Terrorism-from-the-Far-Right-February-2019.pdf (Accessed 3 September 2023).

24. Krupa, Matthias. 2022. „Giorgia Meloni und die EU: Europas neue Rechte". *ZEIT ONLINE,* 27.09.2022, available at: https://www.zeit.de/politik/ausland/2022-09/giorgia-meloni-eu-italien-wahl-fratelli-d-italia (Accessed 7 November 2023).

25. Liger, Quentin, Gutheil, Mirja. 2022. *Right-wing extremism in the EU*. Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs. Directorate-General for Internal Policies, available at: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/700953/IPOL_STU(2021)700953_EN.pdf (Accessed 11 November 2023).

26. Neumann, Felix. (No date). „Rechtsextremismus als «Event": Rechtsextreme Musik». *The Konrad-Adenauer-Stiftung, available at:* https://www.kas.de/de/web/extremismus/rechtsextremismus/rechtsextremismus-als-event-rechtsextreme-musik (Accessed 30 November 2023).

27. *Radio France Internationale*. 2014. «Front National's Le Pen can be called fascist, court rules», 04.10.2014, available at: https://www.rfi.fr/en/france/20140410-front-nationals-le-pen-can-be-called-fascist-court-rules (Accessed 01 December 2023).

28. Ravndal, Jacob Aasland, Tandberg, Charlotte, Jupskås, Anders Ravik, and Thorstensen, Madeleine. 2022. RTV Trend Report 2022. Right-Wing Terrorism and Violence in Western Europe, 1990 – 2021. C-Rex Research Report. University of Oslo, available at: https://www.sv.uio.no/c-rex/english/groups/rtv-dataset/ (Accessed 07 November 2023).

29. *Time news*. 2023. "Who is Papacito, the far-right youtuber behind the threats against a mayor of Tarn-et-Garonne?", 06.06.2023, available at: https://time.news/who-is-papacito-the-far-right-youtuber-behind-the-threats-against-a-mayor-of-tarn-et-garonne/ (Accessed 01. December 2023).

30. *Web.De*. 2022. „Morddrohung gegen Schwesig - LKA ermittelt. Norddeutscher Rundfunk", 04.01.2022, available at: https://web.de/magazine/politik/todesdrohung-querdenkerszene-ministerpraesidentin-schwesig-lka-ermittelt-36484758 (Accessed 24 November 2023).

31. Zick, Andreas, Küpper, Beate, Mokros, Nico. 2023. „Die distanzierte Mitte. Rechtsextreme und demokratiegefährdende Einstellungen in Deutschland 2022/23". *Herausgegeben für die Friedrich-Ebert-Stiftung von Franziska Schröter*, Bonn, available at: https://www.fes.de/referat-demokratie-gesellschaft-und-innovation/gegen-rechtsextremismus/mitte-studie-2023 (Accessed 07 November 2023).

References

1. Halytskyi, Ihor. 2014. "Ekstremizm v sotsialnykh merezhakh: orhanizatsiino-pravovi zakhody protydii". *Almanakh mizhnarodnoho prava*. Vyp. 4, s. 74–83, available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=amp_2014_4_11 (Accessed 10 sichnia 2024).

2. Ieshchenko, Mariia. 2021. "Erik Zemmur: prorosiiskyi polemist ide u prezydenty Frantsii". *LB.ua,* 30.11.2021, available at: https://lb.ua/world/2021/11/30/499825_erik_zemmur_prorosiyskiy_polemist.html (Accessed 01 hrudnia 2023).

3. Illiashenko, Alla i Kyiashko, Yurii. 2016. "Informatsiinyi teroryzm yak zlochynna diialnist mizhnarodnoho masshtabu". *Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava*. № 27, s. 94–100, available at: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2016/05/illiashenko_kiiashko_27.pdf (Accessed 24 lystopada 2023).

4. Moltkhahen, Ditmar. 2008. "Pravoekstremistski pohliady v Nimechchyni". *Pravyi ekstremizm i tolerantnist: z dosvidu Ukrainy ta Nimechchyny/Fond im. Fridrikha Eberta, Rehionalne predstavnytstvo v Ukraini ta Bilorusi.* K.: Zapovit, s. 5–15, available at: https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/06708.pdf. (Accessed 24 zhovtnia 2023).

5. Reva, Tetiana. 2012. "Politychnyi ekstremizm u derzhavakh Zakhidnoi Yevropy (na prykladi Ispanii, Italii ta Nimechchyny)". *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filosofiia. Politolohiia*. Vyp. 110. S. 38–41, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_FP_2012_110_13 (Accessed 10 sichnia 2024).

6. *Bayerische Informationsstelle gegen Extremismus*. (No date). "Musik. Gemeinsam gegen extremismus", available at: https://www.bige.bayern.de/infos_zu_extremismus/rechtsextremismus/medien/musik/index.html (Accessed 30 November 2023).

7. Bennhold, Katrin and Eddy, Melissa. 2020. "'Politics of Hate' Takes a Toll in Germany Well Beyond Immigrants". *The New York Times*. 21.02.2020, available at: https://www.nytimes.com/2020/02/21/world/europe/germany-mayors-far-right.html (Accessed 18 October 2023).

8. Bull, Martin. 2021. *"*Rome under assault: Italian fascism rears its ugly head". *The Loop, available at:* https://theloop.ecpr.eu/rome-under-assault-italian-fascism-rears-its-ugly-head/ (Accessed 07 November 2023).

9. *Bundesamt fùr Verfassungsschutz.* (No date). "Begriff und Erscheinungsformen", available at: https://www.verfassungsschutz.de/DE/themen/rechtsextremismus/begriff-und-erscheinungsformen/begriff-und-erscheinungsformen_artikel.html#doc714132bodyText1 (Accessed 11 November 2023).

10. *Bundesamt für Verfassungsschutz Öffentlichkeitsarbeit.* 2022. "Rechtsextremismus: Symbole, Zeichen und verbotene Organisationen". Bundesamt für Verfassungsschutz. Print- und MedienCenter, September 2022. 83 p, available at: https://www.verfassungsschutz.de/SharedDocs/publikationen/DE/rechtsextremismus/2022-02-rechtsextremismus-symbole-zeichen-organisationen.pdf?__blob=publicationFile&v=16 (Accessed 30 November 2023).

11. Cassini, Sandrine. 2022. "The radicalization of French far-right influencers on YouTube, Instagram, Gettr and Twitter". *Le Monde*. 12.07.2022, available at: https://www.lemonde.fr/en/economy/article/2022/07/12/the-radicalization-of-far-right-influencers-on-youtube-instagram-gettr-and-twitter_5989826_19.html# (Accessed 01 December 2023).

12. Delcker, Janosch. 2023. "Germany takes on Telegram to fight extremism". *Deutsche Welle.* 19.01.2023, available at: https://www.dw.com/en/germany-takes-on-telegram-to-fight-extremism/a-60474738 (Accessed 24 November 2023).

13. European Commission. 2021. *Contemporary manifestations of violent right-wing extremism in the EU: An overview of P/CVE practices.* Luxembourg: Publications Office of the European Union. 15 p, available at: https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2021-04/ran_adhoc_cont_manif_vrwe_eu_overv_pcve_pract_2021_en.pdf (Accessed 18 October 2023).

14. *Europol*. 2021. European Union Terrorism Situation and Trend Report, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2021. 113 p, available at: https://www.europol.europa.eu/publication-events/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2021-te-sat (Accessed 30 November 2023).

15. Fielitz, Maik. 2020. "A New Wave of Right-Wing Terrorism". *The Centre for Analysis of the Radical Right (CARR).* 30.06.2020, available at: https://www.radicalrightanalysis.com/2020/06/30/a-new-wave-of-right-wing-terrorism/ (Accessed 18 October 2023).

16. François, Stéphane. 2018. "Le Gramscisme numérique des extrêmes droites". *Fragments on Present Times*, 12 avril, available at: https://tempspresents.com/2018/04/12/le-gramcisme-numerique-des-extremes-droites/ (Accessed 01 December 2023).

17. *Global Project Against Hate and Extremism (GPAHE)*. 2023. *"*Far-Right Hate and Extremist Groups. Italy", 13 July, available at: https://globalextremism.org/italy/#bah (Accessed 7 November 2023).

18. *Institute for Economics & Peace.* 2022. Global Terrorism Index 2022. Measuring the Impact of Terrorism, available at: https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2022/03/GTI-2022-web-09062022.pdf (Accessed 7 November 2023).

19. Jupskas, Anders Ravik, Ravndal, Jacob Aasland, Lygren, Sofia. 2020. "Development of right-wing violence in Western Europe". *Sciencenorway.no,* 03. February, available at: https://sciencenorway.no/blog-political-parties-politics/development-of-right-wing-violence-in-western-europe/1693645 (Accessed 07 October 2023).

20. Koehler, Daniel. 2014. "German Right-Wing Terrorism in Historical Perspective. A First Quantitative Overview of the 'Database on Terrorism in Germany (Right-Wing Extremism)'–DTGrwx'Project". *Perspectives on terrorism*, Vol. 8. № 5, pp. 48–58, available at: https://pt.icct.nl/sites/default/files/import/pdf/german-right-wing-terrorism-in-historical-perspectivedaniel-koehler.pdf (Accessed 3 September 2023).

21. Koehler, Daniel. 2016. "Right-Wing Extremism and Terrorism in Europe. Current Developments and Issues for the Future". *Prisma*, Vol. 6. № 2, pp. 84–105, available at: https://www.jstor.org/stable/26470450 (Accessed 3 September 2023).

22. Koehler, Daniel. 2017. "Right-wing terrorism in the 21st century: The 'National Socialist Underground'and the history of terror from the far-right in Germany". *Routledge Taylor&Francis Group*, 269 p, available at: https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=3iwlDwAAQBAJ&

oi=fnd&pg=PP1&dq=info:IdUnFs5_oFQJ:scholar.google.com&ots=ITKNbJlXUK&sig=zsdi7qpOUa8bCxixJLed4zuhbX8&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (Accessed 3 September 2023).

23. Koehler, Daniel. 2019. "Violence and Terrorism from the FarRight: Policy Options to Counter an Elusive Threat". *The International Centre for Counter-Terrorism.* February, 20 p, available at: https://www.icct.nl/sites/default/files/import/publication/Koehler-Violence-and-Terrorism-from-the-Far-Right-February-2019.pdf (Accessed 3 September 2023).

24. Krupa, Matthias. 2022. "Giorgia Meloni und die EU: Europas neue Rechte". *ZEIT ONLINE*, 27.09.2022, available at: https://www.zeit.de/politik/ausland/2022-09/giorgia-meloni-eu-italien-wahl-fratelli-d-italia (Accessed 7 November 2023).

25. Liger, Quentin, Gutheil, Mirja. 2022. *Right-wing extremism in the EU.* Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs. Directorate-General for Internal Policies, available at: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/700953/IPOL_STU(2021)700953_EN.pdf (Accessed 11 November 2023).

26. Neumann, Felix. (No date). "Rechtsextremismus als "Event": Rechtsextreme Musik". *The Konrad-Adenauer-Stiftung, available at:* https://www.kas.de/de/web/extremismus/rechtsextremismus/rechtsextremismus-als-event-rechtsextreme-musik (Accessed 30 November 2023).

27. *Radio France Internationale.* 2014. "Front National's Le Pen can be called fascist, court rules", 04.10.2014, available at: https://www.rfi.fr/en/france/20140410-front-nationals-le-pen-can-be-called-fascist-court-rules (Accessed 01 December 2023).

28. Ravndal, Jacob Aasland, Tandberg, Charlotte, Jupskås, Anders Ravik, and Thorstensen, Madeleine. 2022. RTV Trend Report 2022. Right-Wing Terrorism and Violence in Western Europe, 1990 – 2021. C-Rex Research Report. University of Oslo, available at: https://www.sv.uio.no/c-rex/english/groups/rtv-dataset/ (Accessed 07 November 2023).

29. *Time news.* 2023. "Who is Papacito, the far-right youtuber behind the threats against a mayor of Tarn-et-Garonne?", 06.06.2023, available at: https://time.news/who-is-papacito-the-far-right-youtuber-behind-the-threats-against-a-mayor-of-tarn-et-garonne/ (Accessed 01. December 2023).

30. *Web.De.* 2022. "Morddrohung gegen Schwesig - LKA ermittelt. Norddeutscher Rundfunk", 04.01.2022, available at: https://web.de/magazine/politik/todesdrohung-querdenkerszene-ministerpraesidentin-schwesig-lka-ermittelt-36484758 (Accessed 24 November 2023).

31. Zick, Andreas, Küpper, Beate, Mokros, Nico. 2023. "Die distanzierte Mitte. Rechtsextreme und demokratiegefährdende Einstellungen in Deutschland 2022/23". *Herausgegeben für die Friedrich-Ebert-Stiftung von Franziska Schröter*, Bonn, available at: https://www.fes.de/referat-demokratie-gesellschaft-und-innovation/gegen-rechtsextremismus/mitte-studie-2023 (Accessed 07 November 2023).